

Pemar ligger vackert inbäddat i tallskogen.

Pemar-sanatoriet

Alvar Aaltos vision av en läkande arkitektur

Mästaren själv, Alvar Aalto, under en bygginspektion. Den färdiga byggnadens böljande former inrymde bl a verandor, där de lungsjuka kunde njuta av sol och frisk luft.

»Som ett medicinskt skepp på väg att korsa det finländska skogslandskapet, ropar sanatoriet ut sin läkande funktion.«

Det är ett av många försök att i ord beskriva intrycket av den finländske arkitekten Alvar Aaltos mästerverk utanför finska Åbo, Pemar-sanatoriet.

Sjukhuset sorterar nu under Åbo universitetssjukhus och används än idag både för lungsjukvård och onkologi. Här vårdas också patienter som drabbats av antibiotikaresistenta tbc-stammar.

Själv sade Aalto att sanatoriet skulle fungera som ett »medicinskt instrument«.

Alvar Aalto hade just skrivits ut från en sjukhusvistelse när hans firma, efter en tävling år 1928, fick i uppdrag att rita Pemar-sanatoriet, som idag finns med på

UNESCO-listan som ett av fyra modernistiska 1900-talsverk.

Under konvalescensen hade Alvar Aalto samlat på sig några idéer om hur man skulle kunna göra det »roligare och mer uppiggande« att ligga på sjukhus. Han hade nämligen retat upp sig på att miljön i dessa sterila byggnader helt och hållet ställts i ordning för vertikala personer, det vill säga upp-
rättgående personal och besökande.

Åke Wiklund, professor på Chalmers i Göteborg, har forskat på världens byggnader och den goda vårdmiljöns betydelse för återhämtning.

– Patienterna befinner sig ju för det mesta horisontellt, resonerade Aalto.

När det gällde just Pemar-sanatoriet slog Aalto fast att de lungsjuka måste få möjlighet att åtminstone se ut över tallbackarna, vars doft ju skulle vara lindrande. Han ritade därför in
fönster som gick nästan ända ned till golvet, vilket gjorde

att patienten även liggande i sängen hade fullt span ut över grönskan. Alvar Aalto sade själv att en förutsättning för läkande och tillfrisknande är »komplett rok«.

Jag testar själv det där med utsikten i det patientrum som bevarats i originalskick och kan bekräfta att det faktiskt fungerar.

Aalto ordnade också att värmen i rummen riktades direkt mot fötterna på de sängliggande patienterna och såg till att den arla morgonstundens värmande sol flödade in genom fönstren. Han designade också stora solbalkonger och handfat som vattnet inte skulle i, för att inte medpatienterna skulle störas. Han ritade även möblerna, bland annat den berömda Pemar-stolen, till och med dörrarnas gångjärn bär hans signum.

Mindre lyckade var kanske garderoberna, som fick kritik för att de såg ut som likkistor. De fick senare ritas om.

Ungefär 3 000 arkitekturintresserade från hela världen besöker årligen Pemar-sanatoriet, som inlemmats i harmoni med topografin och den omgivande naturen.

En del har ju förändrats, såväl interiört som exteriört, sedan bygget uppfördes 1930–1933. Bland annat har balkongerna på den sydöstra flygeln glasats in och operationsavdelningen har expanderat. Ombyggnaden ägde rum på 1960-talet

efter ritningar från Aaltos egen arkitektbyrå.

Invändigt har patientrummen moderniserats och blivit större och har för att klara rullstolar försetts med bredare dörrar.

Även en del av den Aalto-signerade inredningen har förändrats, bl a nattduksborden med de fiffiga lamporna. Pemar-stolarna, som idag är dyrgrip, har diskret kedjats fast. Hissarna i entréhallen är nya och det gäller också receptionsdiskens.

I det stora hela är dock sanatoriet väsentligen i originalskick. Helheten med de tre huvudbyggnaderna är orörd och trapphusens färgsättning med de blå, gröna och bruna bårderna. I övrigt dominerar vitt, gult och grått.

Utanför sanatoriet fanns ursprungligen sju springbrunnar som idag, med undantag av en, är ur funktion. Brunnarna anlades runt ett promenadstråk.

Inte heller kapellet Rosenkällan, med dess snäckformande samlingsrum, har underhållits. Det är en icke uppvärmd tegel- och betongbyggnad, som under åren fått sin beskärda del av kyla och fukt.

Nu, drygt 70 år efter Aaltos banbrytande presentation av Pemar-sanatoriet är »läkande arkitektur« ett erkänt begrepp:

god och vacker rumslig patientmiljö är avstressande och gagnar tillfrisknande.

Idag anser forskningen också att organiska former, dvs former från naturen, bör användas i sjukhusmiljöer

Balkonger, solaltaner och fönster som släpper in maximalt med ljus och värme kännetecknar Aaltos syn på en läkande miljö. Infälld: en belysningsdetalj.

eftersom naturformerna anses få oss att tänka på natur och frihet och stimulera till positiva själsliga processer. Även dagsljus, en harmonisk färgsättning och, inte minst, musik, förespråkas.

Professor Åke Wiklund på Chalmers i Göteborg har forskat i många år på världens byggnader och på hur det i grunden hänger ihop det här med arkitektur och hälsa.

– Det handlar om att med god arkitektur och design öka välbefinnandet genom att bekämpa stress i vårdmiljön, berättar han. Det finns en rapport från en intensivvårdsavdelning, där hälften av patienterna hade utsikt mot en tegelvägg, den andra hälften mot en park. Det visade sig att den förstnämnda gruppen hade 1,5 dagar längre behandlingstid än parkgruppen och dessutom behövde mer smärtstillande medel.

Det finns idag flera sjukhus i Sverige som inspirerats av den läkande arkitekturen, t ex Vidarkliniken i Järna utanför Stockholm, med sin ljus- och färgsättning, och Kalmar sjukhus, med dess utsikt över Kalmarsund. Universitetssjukhuset i Linköping har byggts in som ett levande element i stadsbebyggelsen och Vrinnevisjukhuset i Norrköping är omtalat för sin småskalighet, sitt naturläge och sin konst.

Så visst har det blivit verklighet, åtminstone på en del håll, av allt tal om arkitekturens och formgivningens betydelse för rehabiliteringen.

– Absolut, säger Åke Wiklund. Medvetenheten om dessa samband har ökat, även bland politiker, som brukar nicka intensivt när vi berättar om vår

forskning. Fast idag är det ju de ekonomiska frågorna som dominerar, och de förtroendevalda verkar ha fullt upp med att kortsiktigt få verksamheten att gå ihop. På lång sikt tror jag frågorna om arkitektur och design får lättare att ta sig in på dagordningen.

I framtiden räcker det kanske inte med att bara erbjuda bra vård. Vårdgivaren måste för att locka till sig »kunder« kanske också leverera värden i god miljö?

– Ja, det finns idag privata aktörer inom värden som bygger varumärken på bl a den rumsliga utformningen, uppger Åke Wiklund. Det gäller inte minst i USA. Även arbetsplatsens utformning blir mycket viktig när det gäller att rekrytera kompetent personal till värden.

Text och färgbildsfoto:
Arne Spångberg
frilansskribent, Solna